

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

*До 215-річчя Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

**ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ
РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ
ТА МІЖНАРОДНИХ
КОМЕРЦІЙНИХ АРБІТРАЖІВ**

Компендіум

За загальною редакцією професора
В. В. Комарова

Харків
«Право»
2020

УДК 347.952:341.645

B42

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 9 від 30 червня 2020 р.)*

Колектив авторів:

В. В. Комаров – підрозділи 1.1, 1.2, 1.3 (у співавт. із Т. А. Цувіною), 1.5, 2.1, 2.2, 2.3, додатки 1, 3 (у співавт. із С. О. Кравцовим); *І. О. Ізарова* – розділ 4, додаток 2 (Case-study 13–16); *С. О. Кравцов* – підрозділ 2.4, розділ 3, додатки 2 (Case-study 9–12), 3 (у співавт. із В. В. Комаровим), 4; *І. В. Удальцова* – підрозділи 2.5, 2.6, додатки 2 (Case-study 5–8), 5, 7; *Т. А. Цувіна* – підрозділи 1.3 (у співавт. із В. В. Комаровим), 1.4, додаток 2 (Case-study 1–4)

Визнання та виконання рішень іноземних судів та міжнародних комерційних арбітражів : компендіум / [В. В. Комаров, І. О. Ізарова, С. О. Кравцов та ін.] ; за заг. ред. В. В. Комарова. – Харків : Право, 2020. – 668 с.

ISBN 978-966-998-039-7

Висвітлено основоположні питання теорії і практики визнання та виконання рішень іноземних судів та рішень міжнародних комерційних арбітражів. Охарактеризовано виконавче провадження в національних та наднаціональних процесуальних системах, механізми визнання та виконання рішень іноземних судів, міжнародних комерційних арбітражів, визнання та виконання рішень іноземних судів у Європейському Союзі. Міститься навчальний, дидактичний, методичний та інформаційний матеріал – кейси, законодавство, судова практика, екзаменаційні питання та рекомендована література.

Для студентів, аспірантів і викладачів закладів вищої юридичної освіти та правників.

УДК 347.952:341.645

ISBN 978-966-998-039-7

© Комаров В. В., Ізарова І. О.,
Кравцов С. О. та ін., 2020
© Видавництво «Право», 2020

Про авторів

Вячеслав Комаров – професор кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Ірина Ізарова – професорка кафедри нотаріального та виконавчого процесу, адвокатури, прокуратури і судоустрою Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сергій Кравцов – доцент кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Ірина Удальцова – доцентка кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Тетяна Цувіна – докторантка, доцентка кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Зміст

Перелік основних скорочень.....	9
---------------------------------	---

Розділ 1

Виконавче провадження в процесуальних системах

1.1. Природа виконавчого провадження	10
1.2. Моделі примусового виконання судових рішень	24
1.3. Міжнародний цивільний процес і транскордонне виконавче провадження	32
1.4. Визнання та виконання рішень іноземних судів у контексті Європейської конвенції з прав людини та практики Європейського суду з прав людини	40
1.5. Виконавче провадження в умовах глобалізації. Глобальний кодекс примусового виконання	54

Розділ 2

Визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні

2.1. Міжнародно-правове регулювання визнання та виконання рішень іноземних судів.....	70
2.2. Правова природа «іноземного судового рішення»	84
2.3. Правові доктрини визнання та виконання рішень іноземних судів.....	87
2.4. Процедурні питання визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні	95
2.5. Визнання та виконання рішень іноземного суду, що не підлягають примусовому виконанню	114
2.6. Іноземні судові доручення при розгляді справ про визнання та виконання рішень іноземних судів.....	120

Розділ 3

Визнання та надання дозволу на виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу

3.1. Загальна характеристика визнання та надання дозволу на виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу	127
--	-----

3.2. Відмова у визнанні та виконанні іноземних арбітражних рішень	145
3.3. Процедурні питання визнання та надання дозволу на виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу	192
3.4. Особливості вибору процедури визнання та надання дозволу на виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу	202
3.5. Оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу у національному суді	207

Розділ 4

Визнання та виконання судових рішень іноземних судів у Європейському Союзі

4.1. Становлення інституту визнання та виконання судових рішень іноземних судів у Європейському Союзі	223
4.2. Взаємодія права Європейського Союзу та національного законодавства в регулюванні відносин визнання та виконання судових рішень держав-членів	234
4.3. Загальний порядок визнання та виконання судових рішень іноземних судів у Європейському Союзі	242
4.4. Спрощений порядок визнання та виконання судових рішень у Європейському Союзі у справах щодо незаперечних вимог	252

Додатки:

навчальні, дидактичні, методичні матеріали

<i>Додаток 1. Силлабус навчальної дисципліни «Визнання та виконання рішень іноземних судів та міжнародних комерційних арбітражів»</i>	<i>262</i>
<i>Додаток 2. Модельні кейси для роботи в команді (Case-study)</i>	<i>288</i>
<i>Модуль 1. Виконавче провадження в процесуальних системах</i>	<i>288</i>
<i>Case-study 1 «Приватна система примусового виконання»</i>	<i>288</i>
<i>Case-study 2 «Захист права на виконання судового рішення в розумний строк»</i>	<i>290</i>
<i>Case-study 3 «Невиконання рішення як порушення права на повагу до сімейного життя»</i>	<i>294</i>
<i>Case-study 4 «Право на справедливий судовий розгляд (виконання судового рішення) в арбітражному розгляді»</i>	<i>296</i>

<i>Модуль 2. Визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні</i>	300
Case-study 5 «Пропуск строку пред'явлення рішення іноземного суду до примусового виконання в Україні»	300
Case-study 6 «Форма та зміст клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду»	304
Case-study 7 «Належне повідомлення сторони спору»	307
Case-study 8 «Визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню»	311
 <i>Модуль 3. Визнання та приведення до виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу</i>	316
Case-study 9 «Дійсність арбітражного застереження»	316
Case-study 10 «Принцип процесуальної рівності сторін арбітражного розгляду та публічний порядок»	324
Case-study 11 «Арбітражна угода як частина зовнішньоекономічного договору»	328
Case-study 12 «Скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу національним судом»	336
 <i>Модуль 4. Визнання та виконання судових рішень у Європейському Союзі</i>	342
Case-study 13 «Стягнення боргів у справі транскордонного характеру»	342
Case-study 14 «Оскарження та перегляд Європейського виконавчого листа»	344
Case-study 15 «Виконання рішення в справі транскордонного характеру»	346
Case-study 16 «Стягнення боргів у справі транскордонного характеру з резидентів третіх країн»	348
 <i>Додаток 3. Основні матеріали для юридичної аналітики</i>	351
<i>1. Міжнародно-правові акти щодо визнання та виконання рішень іноземних судів та міжнародного комерційного арбітражу</i>	351
1.1. Конвенція про угоди про вибір суду від 30.06.2005 р.	351
1.2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р. (Витяг)	366
1.3. Конвенция о признании и приведении в исполнение иностранных арбитражных решений от 10.06.1958 г.	373
1.4. Европейская конвенция о внешнеторговом арбитраже от 21.04.1961 г.	379
1.5. Типовой закон ЮНСИТРАЛ о международном торговом арбитраже от 21.06.1985 г.	390

1.6. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (Витяг)	408
1.7. Висновок № 13 (2010) щодо ролі суддів у виконанні судових рішень Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) (м. Страсбург, 19 листопада 2010 р.)	416
1.8. Рекомендація Rec (2003) 17 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо примусового виконання	427
1.9. Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (СЕРЕЈ). Керівні принципи для ефективнішого виконання існуючих рекомендацій Ради Європи щодо забезпечення примусового виконання, прийняті на 14-й пленарній сесії СЕРЕЈ (Страсбург, 9–10 грудня 2009 р.)	432
1.10. Регламент (ЄС) № 805/2004 Європейського парламенту і Ради від 21 квітня 2004 р. про Європейський виконавчий лист щодо незаперечних вимог (Витяг)	448
1.11. Регламент (ЄС) № 1215/2012 про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах, ухвалений 12 грудня 2012 р.	461
1.12. Глобальний кодекс принудительного исполнення	481
2. Законодавство України, що регулює порядок визнання та виконання рішень іноземних судів та міжнародного комерційного арбітражу	492
2.1. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24.02.1994 р. (Витяг)	492
2.2. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. (Витяг)	506
2.3. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. (Витяг)	516
2.4. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.12.1999 р. «Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України»	518
2.5. Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах щодо надання дозволу на виконання рішень міжнародних комерційних арбітражних судів та їх оспорування	540

2.6. Наказ Міністерства юстиції України та Державної судової адміністрації «Про затвердження Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень» від 02.07.2008 р.	574
---	-----

<i>Додаток 4. Правові позиції Верховного Суду щодо визнання та виконання рішення іноземного суду та міжнародного комерційного арбітражу</i>	607
---	-----

<i>Додаток 5. Рекомендована література</i>	646
--	-----

<i>Додаток 6. Основні питання для іспитів з навчальної дисципліни «Визнання та виконання рішень іноземних судів та міжнародних комерційних арбітражів»</i>	660
--	-----

Перелік основних скорочень

ВР України	– Верховна Рада України
ВС	– Верховний Суд
ДВС	– Державна виконавча служба України
ЄАВТ	– Європейська асоціація вільної торгівлі
ЄКПЛ	– Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
ЄС	– Європейський Союз
ЄСПЛ	– Європейський суд з прав людини
КСУ	– Конституційний Суд України
РЄ	– Рада Європи
ЦПК	– Цивільний процесуальний кодекс
ЦПК України	– Цивільний процесуальний кодекс України 2004 р.
СЕРЕJ	– Європейська комісія з питань ефективності правосуддя

РОЗДІЛ 1

ВИКОНАВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СИСТЕМАХ

1.1. Природа виконавчого провадження

Провідну роль в утвердженні основоположного принципу верховенства права відіграє судова влада, на яку покладається функція захисту прав і свобод людини та громадянина в демократичному суспільстві. З огляду на це сучасна практика відправлення правосуддя у цивільних справах має відповідати викликам часу щодо забезпечення справедливого судочинства відповідно до ЄКПЛ 1950 р. та міжнародного стандарту доступності правосуддя.

Доступність правосуддя у цивільних справах та ефективність механізму захисту прав, свобод та інтересів безпосередньо пов'язана з реалізацією судових рішень та наявністю ефективних механізмів їх примусового виконання. Обов'язковість судових рішень є однією з основних засад судочинства відповідно до Конституції України (ст. 129). Крім того, відповідно до ст. 129¹ Конституції України судові рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд.

В Указі Президента України «Про стратегію реформування судочинства, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки» реорганізація системи виконання судових рішень та підвищення ефективності виконавчого провадження визначалися пріоритетним напрямом і передбачали: 1) створення єдиного механізму функціонування системи органів примусового виконання рішень; 2) розвиток інституту приватних виконавців, зокрема, завдяки поступовому створенню системи самоврядування, механізму допуску до професії; впровадженню системи контролю за діяльністю приватних виконавців та позбавлення дозволу на здійснення ними професійної

діяльності, а також впровадженню страхування професійної цивільної відповідальності приватних виконавців; 3) забезпечення рівноцінної конкуренції між державними та приватними виконавцями судових рішень; дотримання балансу повноважень приватних і державних виконавців; 4) перегляд механізму визначення винагороди виконавців з метою стимулювання зростання рівня реального виконання судових рішень; 5) впровадження якісної системи постійно діючої підготовки і підвищення кваліфікації виконавців відповідно до чітко визначених і належно систематизованих цілей і завдань, перегляд вимог до виконавців; вдосконалення етичних і дисциплінарних правил щодо виконавців; 6) зниження формалізації, оптимізація стадій виконавчого провадження та строків проведення виконавчих дій; 7) досягнення справедливого балансу інтересів між захистом прав стягувачів і боржників, у тому числі через надання виконавцям практичного доступу до активів боржників і водночас забезпечення гарантій від зловживань, впровадження дієвих стимулів для добровільного виконання судових рішень, заходів впливу щодо боржників; 8) посилення управління інформаційними системами для кращого надання виконавцями послуг електронного правосуддя¹.

Наведені положення свідчать про те, що пріоритетним напрямом реформи останніх років щодо питань правосуддя стало вдосконалення функціонування суміжних із правосуддям сфер юридичної практики, ураховуючи і виконання судових рішень. На реалізацію цього були прийняті закони України «Про виконавче провадження» та «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 02.06.2016 р., які стали знаковими з точки зору модернізації виконавчого провадження. Основними наслідками прийняття цих законів стали децентралізація моделі виконавчого провадження та її часткова «приватизація», що проявляється у запровадженні інституту приватних виконавців, які здійснюють виконавче провадження, поряд із державними виконавцями. Ці закони врегулювали питання системи та організації діяльності органів та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших

¹ Про стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки [Електронний ресурс] : Указ Президента України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.

органів, порядку допуску до професії та правового статусу державних та приватних виконавців, розподілу їх компетенції, загальних умов та порядку здійснення виконавчого провадження, контролю за діяльністю відповідних суб'єктів тощо.

Проблематика виконання судових рішень має розглядатися не лише в аспекті вдосконалення суміжних із правосуддям інститутів, але також і у площині гармонізації національного законодавства із вимогами міжнародних стандартів у цій сфері, що мало бути ключовим у світлі конституційної реформи щодо питань правосуддя. З цієї точки зору визначальними для цивільного судочинства стали зміни до Конституції України, внесені Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р.¹, наслідками яких стали новели щодо внормування судової юрисдикції, основних засад судочинства, обмеження участі прокурора у цивільному судочинстві, введення інституту професійної правничої допомоги та ін. Крім того, відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р.² було принципово змінено систему судоустрою, що також справило значний вплив на сферу відправлення правосуддя у цивільних справах. Наразі сталися і суттєві зміни процесуального законодавства та сфери правосуддя – прийняті нові редакції процесуальних кодексів – ЦПК, Господарського процесуального кодексу та Кодексу адміністративного судочинства України, що було по суті спробою уніфікації національного процесуального законодавства та його гармонізації із міжнародними стандартами в цій сфері.

Основні зміни, яких зазнало цивільне судочинство у зв'язку із цим, пов'язані зі зміною правил судової юрисдикції та підсудності, запровадженням спрощеного позовного провадження та оновленням положень щодо наказного провадження як спрощених процедур цивільного судочинства, регламентацією відповідальності за зловживання процесуальними правами, введенням інституту врегулювання спору за участю судді, новелізацією норм, що регулюють перегляд судових рішень та судовий контроль за виконавчим провадженням тощо³. Отже,

¹ Відом. Верхов. Ради України. – 2016. – № 28. – Ст. 532.

² Там само. – № 31. – Ст. 545.

³ Див.: Луспенник Д. Д. Уніфікація та гармонізація норм цивільного, господарсько-го та адміністративного судочинства: проблемні питання / Д. Д. Луспенник // Судова реформа: стан та напрямки розвитку : IV Суд.-прав. форум (17–18 берез. 2016 р., м. Київ). – Київ, 2016. – С. 101–105; Луспенник Д. Д. Ідеальний процесуальний кодекс:

на рівні загальних підходів проблеми виконавчого провадження мають розглядатися в контексті новелізації цивільного судочинства в цілому та в сучасному дискурсі міжнародних стандартів справедливого судочинства.

У літературі з цивільного процесуального права залишається дискусійним питання стосовно природи виконавчого провадження та його місця в системі права. Більшість вчених дотримуються класичного підходу та розглядають виконавче провадження як певну структурну частину цивільного судочинства – стадію, провадження або правозастосовний цикл¹. Так, Л. Г. Талан зазначає, що виконання рішень суду завершує діяльність зі здійснення правосуддя і завершує процес захисту права, що здійснюється судом. Тому правосуддя варто розуміти в широкому вимірі – як діяльність суду з розгляду спору і виконання судового рішення. На думку автора, відносини, що складаються у процесі виконавчого провадження, становлять заключну стадію цивільного процесу, в якій реалізується судові рішення і в якій державний виконавець функціонує під контролем суду². С. О. Якимчук розглядає виконання судових рішень як провадження цивільного судочинства³. Натомість О. С. Ткачук вважає, що виконання судових рішень у цивільних справах – завершальний правозастосовний цикл цивільного

яким він має бути? Проблеми юрисдикції та інші / Д. Д. Луспеник // Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф. (7 лип. 2017 р., м. Київ). – Київ : ВД Дакор, 2017. – С. 36–47; Сакара Н. Ю. Правовий пуризм та спроба його «легалізації» в проєкті Цивільного процесуального кодексу / Н. Ю. Сакара // Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф. (7 лип. 2017 р., м. Київ). – Київ : ВД Дакор, 2017. – С. 159–164; Цувіна Т. А. Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства / Т. А. Цувіна // Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф. (7 лип. 2017 р., м. Київ). – Київ : ВД Дакор, 2017. – С. 195–200, та ін.

¹ Див.: Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс / М. Й. Штефан. – Київ : Вид. Дім «Ін Юре», 2005. – С. 30–31; Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. В. В. Комарова. – Харків : Право, 2011. – С. 940–948; Цувіна Т. А. Право на суд у цивільному судочинстві / Т. А. Цувіна. – Харків : Слово, 2015. – С. 223–233; Ткачук О. С. Проблеми реалізації судової влади у цивільному судочинстві : монографія / О. С. Ткачук. – Харків : Право, 2016. – С. 247–289, та ін.

² Талан Л. Г. Виконавче провадження в структурі цивілістичного процесу / Л. Г. Талан // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2009. – №2. – С. 100.

³ Якимчук С. О. Виконання судових рішень як частина судового розгляду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С. О. Якимчук. – Харків, 2015. – С. 4.

судочинства, що не має самодостатнього значення поза його межами. Крім того, автор відносить до сфери цивільного процесу також виконання рішень третейських судів, комісій по трудових спорах, виконавчі дії за виконавчим написом нотаріуса, що пов'язане з обстоюваною автором ідеєю розширення сфери юстиціарної діяльності¹.

На протипагу розумінню виконавчого провадження як частини цивільного судочинства деякими авторами обстоюється позиція щодо існування самостійної галузі права, предметом якої є суспільні відносини у сфері виконання судових рішень та рішень інших органів, що може мати різні назви – «цивільне виконавче право», «виконавче процесуальне право», «виконавче право» тощо. Так, на думку Ю. В. Білоусова, виконавче провадження має бути відділене від будь-якої галузі права, зокрема від цивільного процесуального права, і знайти самостійне місце в системі права, що має отримати назву «цивільне виконавче право»². О. В. Рожнов схилився до того, що у процесі становлення і розвитку системи органів цивільної юрисдикції (суду, господарського суду, нотаріату), діяльність яких тісно взаємозалежна, складається нова система процесуальних галузей права, у яку входить і виконавче процесуальне право, яке на відміну від інших регулює діяльність державного виконавця й інших органів виконання, що входять до складу виконавчого провадження³.

У літературі також висловлювалася досить специфічна точка зору, відповідно до якої виконавче провадження слід відносити до сфери адміністративного процесу. Прихильники такої точки зору С. Я. Фурса та С. В. Щербак зазначають, що виконавчий процес має ввійти до системи адміністративного процесу, де займатиме місце одного з видів проваджень нарівні з такими видами, як провадження у справах про адміністративні правопорушення, дисциплінарне провадження тощо⁴. Зазначена позиція є досить спірною, адже вона загально базувалась на

¹ Ткачук О. С. Проблеми реалізації судової влади у цивільному судочинстві : монографія / О. С. Ткачук. – Харків : Право, 2016. – С. 274–276.

² Білоусов Ю. В. Цивільне виконавче право як самостійна галузь права / Ю. В. Білоусов // Закон і бізнес. – 2001. – 3–9 лют. – С. 7.

³ Рожнов О. В. Правовое регулирование исполнительного производства в Украине / О. В. Рожнов // Современная доктрина гражданского, арбитражного процесса и исполнительного производства: Теория и практика. – Краснодар ; СПб. : Юрид. центр «Пресс», 2004. – С. 701–709.

⁴ Фурса С. Я. Виконавче провадження в Україні : навч. посіб. / С. Я. Фурса, С. В. Щербак. – Київ : Атіка, 2002. – С. 35.

тій тезі, що ДВС належить до системи органів виконавчої влади, а тому її діяльність має охоплюватися нормами адміністративного права, адміністративного процесу тощо. Проте наразі з появою приватних виконавців така точка зору втрачає свою актуальність. Крім того, сама природа правовідносин, що виникають між державним виконавцем та сторонами виконавчого провадження, не містить ознак владовідносин або управлінських відносин¹.

Визначення природи виконання судових рішень має здійснюватися з урахуванням морфологічної структури цивільного судочинства. Структурно цивільне судочинство є системою судових проваджень – позовного, наказного та окремого, підготовчого провадження. Виходячи з інстанційності судової системи і процесуальних функцій судів різних інстанцій, крім проваджень у суді першої інстанції (позовного, наказного та окремого, підготовчого провадження), цивільне судочинство як система складається з апеляційного та касаційного проваджень. Також ЦПК України передбачає такі специфічні провадження цивільного судочинства, як провадження у зв'язку з нововиявленими або виключними обставинами (гл. 3 розд. V ЦПК України), провадження у справах про оскарження рішень третейських судів, оспорування рішень міжнародних комерційних арбітражів (розд. VIII ЦПК України), провадження у справах про визнання та виконання рішень іноземних судів, міжнародних комерційних арбітражів в Україні, надання дозволу на примусове виконання рішень третейських судів (розд. IX ЦПК України), відновлення втраченого судового провадження (розд. X ЦПК України), провадження у справах за участю іноземних осіб (розд. XI ЦПК України).

При такому підході очевидно, що базову структуру цивільного судочинства, його так би мовити «матерію», складають провадження як первинні елементи судочинства. Структурно провадження мають вертикально інтегруючий характер і визначають інстанційні періоди здійснення правосуддя при розгляді цивільних справ цивільними судами різних інстанцій, а також фронтальну інтеграцію цивільного процесу, яка відбиває процедури цивільного судочинства в межах відповідного інстанційного періоду (перегляд за нововиявленими обставинами, відновлення втраченого судового провадження може здійснюватися судами

¹ Щодо критики зазначеної концепції виконавчого провадження див.: Якимчук С. О. Виконання судових рішень як частина судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С. О. Якимчук. – Харків, 2015. – С. 52–56.

різних інстанцій) або, навпаки, відбиває абсолютну лінійність тих чи інших проваджень (те чи інше провадження в суді першої інстанції, виконавче провадження) поза межами інстанційних періодів.

З огляду на це цивільне судочинство – асиметрична система різних судових проваджень. Така асиметричність судових проваджень цивільного судочинства означає реальну диференціацію судових процедур, тобто певну гнучкість цивільного судочинства, адаптовану до здійснення завдань цивільного судочинства, натомість самі судові провадження як структурні компоненти цивільного судочинства мають системоутворюючий та субстанціальний характер¹. Не випадково в теорії юридичного процесу звертається увага на те, що судове провадження є базовою конструкцією юридичного процесу і в теоретичному плані визначається як комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дій, які: 1) становлять певну сукупність процесуальних правовідносин, що відрізняється наочною характеристикою і зв'язаністю з відповідними матеріальними правовідносинами; 2) виникають у зв'язку із потребою встановлення, доведення, а також обґрунтування всіх обставин і фактичних даних юридичної справи, яка розглядається; 3) обумовлюють необхідність закріплення, офіційного оформлення отриманих процесуальних результатів у відповідних процесуальних актах-документах².

У структурному плані цивільне судочинство характеризується не лише через судові провадження, а й через стадії цивільного судочинства, які відбивають логіко-часові (просторові) характеристики судової діяльності і процесуальної діяльності всіх учасників цивільного процесу.

У процесуальній літературі під стадією цивільного процесу розуміють сукупність процесуальних дій суду, учасників процесу, спрямованих на певну процесуальну мету (порушення справи, підготовка справи до судового розгляду та ін.). Поряд із цим у літературі відсутня єдність щодо складу стадій цивільного судочинства³. Наприклад, серед

¹ Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. – Харків : Право, 2011. – С. 38.

² Теория юридического процесса / под общ. ред. В. М. Горшенева. – Харьков : Вища шк., 1985. – С. 71–91.

³ Див.: Цивільний процес України: академічний курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. С. Я. Фурси. – Київ : Вид. Фурса С. Я. : КНТ, 2009. – С. 58; Цивільний процес : навч. посіб. / К. В. Гусаров, М. В. Жушман, С. О. Кравцов. – Харків : Право, 2018. – С. 12; Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. – Харків : Право, 2011. – С. 44–50, та ін.

стадій цивільного процесу виокремлюють: а) відкриття провадження у справі; б) підготовче провадження; в) розгляд справи по суті; г) апеляційне провадження (перегляд рішень та ухвал судів першої інстанції, які не набрали законної сили); д) касаційне провадження (перегляд рішень та ухвал судів першої інстанції; постанов та ухвал апеляційної інстанції, які набрали законної сили); провадження у зв'язку з нововиявленими або виключними обставинами; е) стадію виконання рішень (виконавче провадження)¹. Наведена точка зору логічно не узгоджена, адже відповідно до такого підходу стадії ототожнюються з процесуальними провадженнями, тобто по суті змішуються стадії з провадженнями цивільного судочинства. Разом із тим у структурі цивільного судочинства провадження цивільного судочинства та стадії мають самостійне значення і їх не можна ототожнювати.

Стадійність юридичного процесу в цілому і цивільного судочинства зокрема необхідно розглядати з позицій загальнологічної характеристики здійснення процесуальних дій та з позиції функціональності процесуальної діяльності. У структурі цивільного судочинства доречно виокремлювати стадії логічного і стадії функціонального характеру. Стадії логічного та функціонального характеру, власне, характеризують цивільне судочинство з точки зору того, що цивільне судочинство як певна організаційно-правова форма здійснення судової влади і правосуддя у цивільних справах розглядатиметься як різновид правозастосування, що здійснюється судом, та як процедура розгляду цивільної справи (процесуальна діяльність), що забезпечує систему процесуальних гарантій та право на справедливий судовий розгляд.

Що стосується стадій логічного характеру, то вони характеризують алгоритм судового правозастосування і становлять органічну єдність: 1) встановлення фактичних обставин цивільної справи; 2) вибору й аналізу норм прав, що підлягають застосуванню; 3) ухвалення судового акта по застосуванню норм процесуального чи матеріального права. Що стосується стадій функціонального характеру, то вони можливі тільки в рамках конкретних проваджень цивільного судочинства і відбивають алгоритм процесуальної діяльності не як одноактних дій суду чи дій окремого учасника цивільного судочинства, а як генералізованої сукупності їхніх процесуальних дій у комплекси, спрямовані

¹ Цивільний процес : навч. посіб. / К. В. Гусаров, М. В. Жушман, С. О. Кравцов. – Харків : Право, 2018. – С. 12–13.

на: 1) відкриття провадження у справі; 2) підготовку справи до судового розгляду; 3) судовий розгляд; 4) ухвалення судового рішення. Таким чином, функціональні стадії цивільного судочинства – це генералізовані сукупності процесуальних дій суду, учасників цивільного процесу в межах того чи іншого провадження цивільного судочинства¹.

Проблема природи виконавчого провадження та його місця у структурі цивільного процесуального права має вирішуватися з урахуванням положень ЄКПЛ 1950 р. та прецедентної практики ЄСПЛ з питань її тлумачення та застосування. У цьому контексті виключне значення має п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, що закріплює право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру.

Як видно, у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ відсутнє посилання на сферу виконавчого провадження. Проте, незважаючи на відсутність у тексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ посилання на обов'язкове виконання рішень суду як на складову права на справедливий судовий розгляд, ЄСПЛ, застосувавши еволюційне тлумачення ст. 6 ЄКПЛ, прийняв за основу, що реалізація судових рішень є елементом права на справедливий судовий розгляд. Так, у рішенні у справі *Hornsby v. Greece* ЄСПЛ вперше зазначив, що право на справедливий судовий розгляд стало б ілюзорним, якби правова система держави дозволяла, щоб остаточне та обов'язкове рішення суду залишалось невиконаним на шкоду одній зі сторін. Важко уявити, щоб ст. 6 ЄКПЛ, докладно описуючи процесуальні гарантії, які надаються сторонам, – справедливий, публічний та швидкий розгляд, – залишила б виконання судових рішень без захисту. Тлумачення ст. 6 ЄКПЛ як такої, що присвячена виключно праву на доступ до суду та судовому процесу, за думкою ЄСПЛ, очевидно, призвело б до наслідків, несумісних із принципом верховенства права, обов'язок дотримуватися якого Високі Договірні Сторони взяли на себе, ратифікувавши ЄКПЛ. Виконання рішень, ухвалених будь-яким «судом», слід розглядати як невід'ємну частину «судового розгляду» з огляду на мету п. 1 ст. 6 ЄКПЛ². Така доктрина ЄСПЛ має принципове значення для інтерпретації процесуальної природи виконання судових рішень.

¹ Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігуц, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. – Харків : Право, 2011. – С. 48.

² *Hornsby v. Greece*, 19 March 1997, ECHR 1997-II.

Таким чином, виконавче провадження має розглядатися як невід’ємна частина судочинства та процесу ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. У цьому аспекті слід виходити із того, що завдання цивільного судочинства щодо справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави, що закріплені у ч. 1 ст. 2 ЦПК України, реалізуються у системі проваджень цивільного судочинства, які відповідно до визначеної законом судової юрисдикції уособлюють автономні процесуальні порядки розгляду цивільних справ.

Щодо виконавчого провадження, то варто звернути увагу, що ЦПК України передбачає лише процедури, пов’язані із вирішенням процесуальних питань з виконання судових рішень у цивільних справах та рішень інших органів, посадових осіб (розд. VI ЦПК України), судовим контролем за виконанням судових рішень (розд. VII ЦПК України), визнанням та виконанням рішень іноземних судів, міжнародних комерційних арбітражів в Україні, наданням дозволу на примусове виконання рішень третейських судів (розд. IX ЦПК України). Утім, незважаючи на те, що ЦПК України не містить норм, які комплексно регулюють порядок виконання судових рішень (виконавче провадження), а передбачає лише порядок вирішення окремих питань виконання судових рішень у цивільних справах, виконавче провадження органічно є структурним компонентом цивільного судочинства. Правосуддя здійснюється не лише в результаті розгляду і вирішення цивільної справи, а за умов реального захисту прав, свобод та інтересів учасників цивільного судочинства, що можливо при реалізації судових рішень і перш за все в порядку їх примусового виконання у процедурах виконавчого провадження, передбачених Законом України «Про виконавче провадження».

Принагідно звернути увагу на те, що в самому Законі України «Про виконавче провадження» виконання судових рішень визначається як завершальна стадія судового провадження. Відповідно до ст. 1 цього Закону виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження і примусове виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) – сукупність дій органів і осіб, що спрямовані на примусове виконання рішень і проводяться на підставах, у ме-

жах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією України, цим Законом, іншими законами та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону, а також рішеннями, які відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню. Подібне формулювання законодавства свідчить про те, що фактично законодавець визнає виконання судових рішень у цивільних справах саме структурним компонентом цивільного процесу. Зазначені положення законодавства мають тлумачитися не буквально, а в контексті практики ЄСПЛ. Так, у рішенні у справі *Krutko v. Ukraine (no. 2)* ЄСПЛ зазначив, що провадження в суді та виконавче провадження є відповідно першою та другою стадіями одного провадження. Отже, виконавче провадження не має бути відокремлене від судового і ці обидва провадження мають розглядатися як цілісний процес¹.

Варто наголосити, що функціональна єдність цивільного судочинства та виконавчого провадження, яка визначається предметом регулювання п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та правотлумачною практикою ЄСПЛ, дозволяє розглядати цивільний процес як певний правозастосовний цикл, який поєднує розгляд справи по суті, ухвалення судових рішень та виконання судових рішень як цивілістичну процедуру². Виконання судових рішень у структурі цивільного судочинства має розглядатися саме як провадження, що найадекватніше відбиває структуру цивільного процесу як системи процесуальних проваджень.

Уже відзначалося, що виконання судових рішень слід кваліфікувати як складову права на справедливий судовий розгляд відповідно до п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, яка має тісні зв'язки з іншими складовими елементами цього права, зокрема доступом до суду, розумністю строків судового розгляду, принципом *res judicata* тощо. Але найчастіше ЄСПЛ розглядає проблему невиконання судових рішень у зв'язку із порушенням вимоги розумності строків судового розгляду. Так, у справі *Stadnyuk v. Ukraine* ЄСПЛ зазначив, що судовий розгляд та виконавче провадження як дві стадії одного провадження мають здійснюватися з неухильним дотриманням розумних строків судового розгляду³.

¹ *Krutko v. Ukraine (no. 2)*, no. 33930/05, 27 November 2008.

² Якимчук С. О. Виконання судових рішень як частина судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С. О. Якимчук. – Харків, 2015. – С. 77–78.

³ *Stadnyuk v. Ukraine*, no. 30922/05, 14 December 1999.